

Memòria de la intervenció arqueològica al Pla d'Al matà de Balaguer (La Noguera)

DEPARTAMENT DE PATRIMONI CULTURAL

Arqueòleg director:

JOSEP FARRÀS i ABELLÓ

Balaguer a 6 de setembre del 2000

Nom del jaciment:

Pla d'Almatà

Tipus de jaciment:

Ciutat islàmica

Cronologia:

s. VIII-XII

Situació:

El Pla d'Almatà es una explanada de 27H situada al nord de l'actual centre històric de Balaguer. on actualment s'alça el santuari del Sant Crist.

Aquesta explanada es una antiga terrassa del riu Segre que s'alça entre 35 i 45 m sobre el curs actual del riu. Està flanquejada de oest a est per dos barrancs. Al nord pel barranc de la Teuleria i al Sud pel barranc dels Rucs. Els quals, juntament amb el riu situat a llevant, proporcionen una bona situació estratègica al Pla d'Almatà.

Notícies històriques:

Els antics historiadors de la ciutat de Balaguer, com els frares Josep M. Pou i Pere Sanahuja, recullen la descripció que el doctor Francesc Borràs fa en un manuscrit del 1802 de les restes que es veien a la zona del Pla d'Almatà i que segons ell es tractava d'estructures antigues que provaven la situació del primer nucli urbà. Tant el pare pou com el pare Sanahuja, li donen un origen romà, fet que no serà contradit fins molt posteriorment, l'any 1969 quan Lluís Díez-Coronel el definí com a campament militar islàmic.

Etimològicament, el topònim Almatà ja era considerat d'origen àrab per Coromines, però Balañà fou el primer a relacionar-lo amb un substantiu àrab determinat per l'article i derivat de l'arrel matana, "el lloc fort, protegit, reforçat" o "el terraplè".

La primera dada documental referida a Balaguer correspon a la segona meitat del segle IX. Es tracta de la Història de la invenció i translació del cos de sant Vicenç des d'Hispania al monestir de Catres escrita per Aimó, monjo de Catres, on es relata el viatge que fan els monjos amb el cos del màrtir des de Saragossa fins al monestir esmentat, entre els anys 863-864, fent parada a Balaguer (Siquidem illis ad Balagibum oppidum, iuxta flivium Segarim, cursim pervenientibus, in quadam insula solo contigua resederunt...), i continuant cap al castell de Berga, Alp, Llivia i Caracassona.

Partint del coneixement previ de les notícies que historiadors locals havien publicat sobre troballes esporàdiques a la zona, i a partir de les restes de muralles, l'any 1982 s'iniciaren els treballs d'excavació de quatre sondeigs a la zona nord-oest on s'havia de situar una piscina municipal. Aquesta intervenció demostrà l'existència de nivells i restes estructurals d'època islàmica, i amb vista a la construcció definitiva de l'equipament municipal es programà l'any 1983 una intervenció d'urgència de tota la zona afectada per la piscina. La zona excavada tenia una extensió aproximada de 600 metres quadrats, dels quals sols se'n van poder excavar 420, ja que la resta foren destruïts per les màquines amb la qual cosa es va perdre una part que avui s'ha demostrat molt important perquè era la zona segurament ocupada per les dependències del taller de terrisser. Amb la paralització del projecte de zones esportives municipals, el Servei d'Arqueologia de la Generalitat i el Museu Comarcal de la Noguera van iniciar un programa de sondeigs i d'investigació que ha comportat tot un seguit d'intervencions

arqueològiques programades o d'urgència des del 1984 fins al 1993 i que han estat incloses dins el projecte "Balaguer i el món islàmic", que a tall de resum es poden concretar en :

- 1984: es realitzaren 14 sondeigs per intentar delimitar el jaciment.

- 1987-1991: es realitzaren campanyes d'excavació en el sector nord occidental del jaciment com a treballs de recuperació de l'àrea al voltant de la zona de la piscina. Excavació del barri de terrissers amb la presència de tres forns de ceràmica i ampliació de l'àrea urbana amb la documentació del carrer número 1 i l'excavació parcial d'una nova illa de cases.

- 1992: es realitzà una prospecció sobre la superfície de 3 hectàrees en què es van obrir vint cales per tal d'avaluar la qualitat de les restes arqueològiques del subsòl i el seu estat de conservació.

- 1993: es realitzà una segona prospecció sobre una superfície aproximada de 5 hectàrees en què es van obrir trenta-una cales amb la mateixa finalitat que l'anterior, i en la qual la descoberta excepcional fou la necròpolis islàmica, encara sense estar perfectament delimitada però amb indicis d'un aprofitament dens del sòl.

- 1994: es va vallar una superfície de unes quatre hectàrees i es va començar a excavar una part del traçat urbà en extensió.

Motius de l'actual intervenció:

La intenció de l'empresa XXXXXX de urbanitzar una superfície de uns 40.000 metres quadrats del Pla d'Almatà. I donat que intervencions anteriors han posat de manifest la important presència de restes arqueològiques d'època islàmica, es va determinar la necessitat de realitzar uns sondeigs arqueològics en la zona afectada per tal de determinar si hi havia restes i en quin estat es conserven.

Metodologia de la intervenció:

De tota la zona afectada hi havia dos parcel·les en les que mai s'havia realitzat cap tipus d'intervenció, i per tant es desconeixien absolutament. En aquestes dos parcel·les s'ha realitzat dos sondeigs a cada una de elles. En la tercera parcel·la afectada ja s'havien realitzat uns sondeig anterior, i per tant en aquesta zona, donat la seva vasta extensió s'han realitzat quatre sondeigs addicionals per acabar de completar més adequadament la informació obtinguda en la fase anterior.

Els sondeigs realitzats ha consistit en l'extracció de les terres superficials afectades pels treballs agrícoles, fins arribar a localitzar les primeres restes arqueològiques "in situ". Un cop localitzades s'ha procedit a netejar-les, delimitar-les i documentar-les, però en cap cas s'han excavat.

Resultat de la intervenció:

CALA 1

Cala de 2x2,70 metres realitzada just davant del mur del Santuari del Sant Crist. És la cata que més potència té, 1,80 metres fins arribar al primer estrat arqueològic. Aquest fet ens demostra que en aquesta zona del Pla, la més propera a l'actual santuari, hi ha uns potents estrats de runa que han variat la topografia original del jaciment. S'hi van localitzar 5 estrats dels quals només el darrer (ue 104) es pot considerar antic. Es tracta d'un potent nivell de cendres que s'estén per tota la cata, amb presència de ceràmica islàmica.

CATA 2

Cala de 2x2,30 situada a l'oest de la cata 1 molt a prop del Sant Crist. En aquesta cala, es van localitzar 3 enterraments, que és possible que formin part de la necròpolis que l'any 1993 es va localitzar en una excavació realitzada en una zona propera a l'actual. Cap de les tres tombes s'ha excavat, però les tres segueixen l'orientació sud-oest, nord-est que tenien les 14 tombes excavades l'any 1993. La documentació d'aquestes tombes ens permet suposar que l'extensió de la necròpolis islàmica localitzada l'any 1993, s'estén fins a l'actual cala 2. En aquesta cala, s'hi va documentar també 5 petits retalls, la funció dels quals no va poder ser identificada.

CALA 3

Cala de 2x2,90, realitzada just davant de l'IES Almatà. Es va localitzar una estructura formada per blocs d'arenisca, així com dos possibles paviments de terra, que s'hi recolzen i que corresponen a nivells arqueològics corresponents a l'interior de la ciutat islàmica. Aquests nivells però es veuen afectats pels treballs agrícoles com ho demostren les marques d'arreu present en aquesta cata i en les cates 4 i 5.

El mur documentat en aquesta cala té una orientació nord - sud i una llargada de 210 cm. La seva funció devia ser la de sòcol d'un mur de tapial (típic de la construcció islàmica i molt documentat en les anteriors excavacions). Aquesta interpretació ens situa doncs a l'interior de la ciutat i molt probablement dins d'una de les nombroses cases que formaven part d'ella. La documentació de dos possibles paviments recolzaria aquesta hipòtesi de treball.

CALA 4

Cala de 2x2,80 situada al sud de la Cala 3, dins el mateix camp situat just davant de l'IES Almatà. S'hi va localitzar un estrat arqueològic on s'hi documentaren teules "in situ" i un estrat format per la destrucció dels murs de tapial. Aquest estrats de teules, també són força coneguts per les anteriors intervencions realitzades a jaciment, ja que acostumen a ser el primer estrat arqueològic "in situ" que apareix quan s'excava una algunes de les zones de una "casa islàmica".

CALA 5

Cata de 2x2,60 metres situada a l'esquerra de la carretera que porta fins al Sant Crist a l'alçada de l'IES Almatà. En aquesta cala igual que en la C 4 s'hi ha localitzat un estrat format per la desfeta dels murs de tapial de les edificacions de l'antiga ciutat, acompanyada de ceràmica, en aquest cas, teules i 10 fragments de ceràmica comuna. Igual que a l'anterior cala podem afirmar que ens trobem davant una zona habitada de la ciutat.

CALA 6

Cala de 3,80x3 metres situada just al tall natural on el Pla finalitza en direcció Est. S'hi ha documentat un gran retall (UE 602) realitzat a les graves naturals (UE 606) farcit per la UE 603 que no s'ha excavat però que hem pogut veure en secció, i es caracteritza per contenir molt material ceràmic. A uns 10 centímetres d'aquest retall, es va documentar un altre retall (UE 604), amb orientació W-E i d'uns 15 centímetres de profunditat, farcit per un estrat de cendres (UE 605). Ambdós retalls estaven amortitzats per un nivell (UE 601) considerat superficial, que contenia gran quantitat de materials ceràmics, entre els quals podem destacar el conjunt de vidriades i comuna pintada.

No sabem de quin tipus d'estructura es tracta. Si bé el tipus de farciment podria ser d'una sitja d'escombreries, la seva planta mes o menys rectangular, ens indica que es tractaria d'un altre tipus d'estructura que fou amortitzada, com a abocador.

CALA 7

Cata de 25,5 metres de llargada per 2 d'ample amb una orientació N-S.

S'hi ha documentat dues sitges i un gran retall que, sense excavar-lo en la seva totalitat, no és possible definir. Les sitges i el retall estan excavats en el nivell de graves naturals. La sitja -1- (ue 702) té 54 cm de diàmetre. La sitja -2- (ue 703) té 35 cm de diàmetre i el retall (ue 704) té més de 3 metres de llargada. En els farciments de la sitja -1- i del retall s'hi va localitzar ceràmica d'època islàmica.

El fet que sota l'estrat superficial, a una escassa 30 cm apareguin les graves naturals, i que només hi hagi present sitges, ens indica que aquesta zona del Pla d'Almatà està força arrasada, i probablement en ella s'hagin perdut part de les estructures constructives que normalment s'assenten sobre el terreny natural. Conservant-se exclusivament aquells elements que estaven excavades al subsòl, com les sitges.

CATA 8

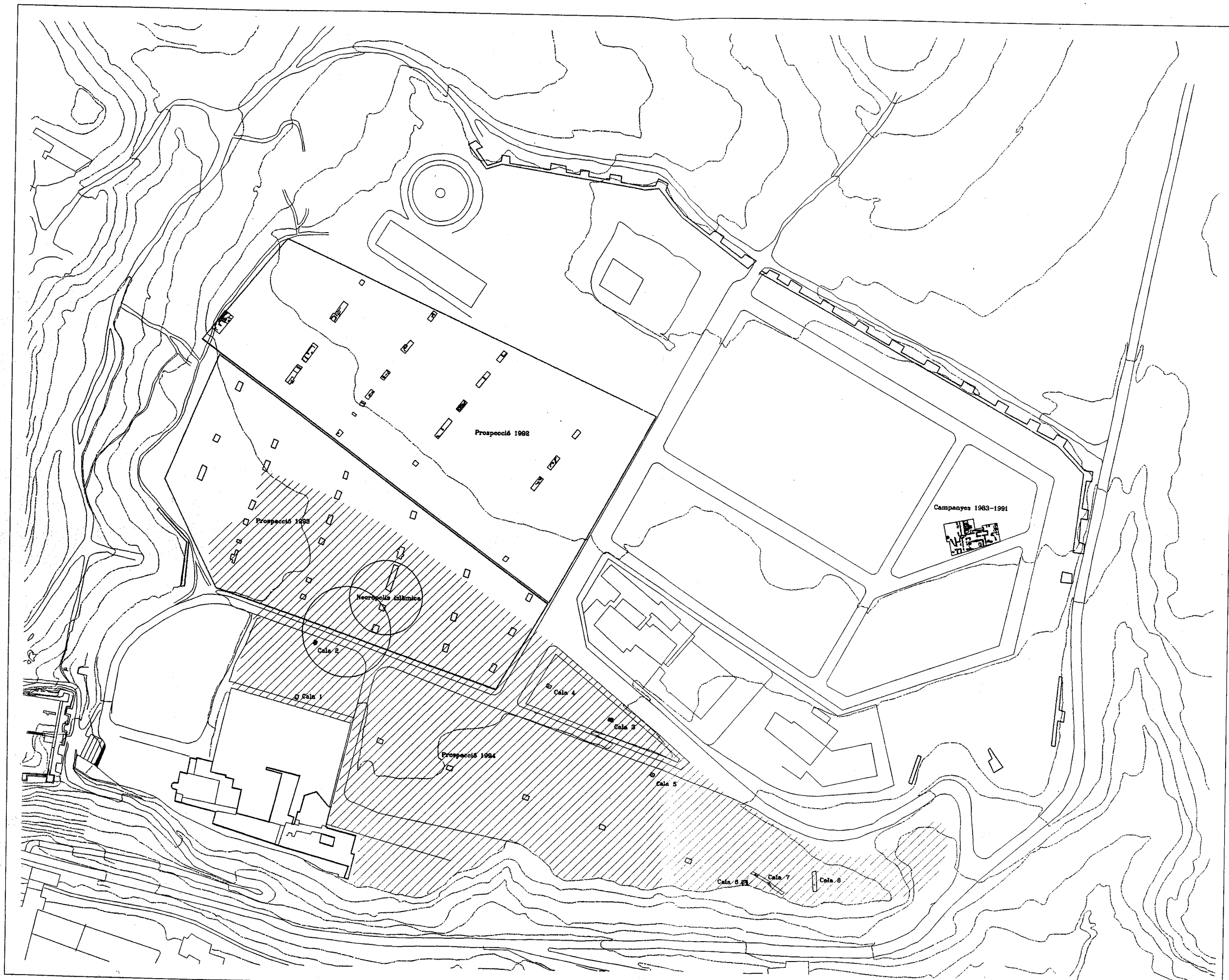
Gran cala de 15 metres x 2 metres situada al nord de la cala 7, amb orientació w-E. És l'única de totes les cales que va donar negatiu en quan a restes arqueològiques. El resultat d'aquesta cala ve a confirmar, la hipòtesi que aquesta zona del Pla d'Almatà està força destruïda.

Conclusions de la intervenció.

Els sondejos realitzats al Pla d'Almatà venen a confirmar i completar els resultats obtinguts en sondejos anteriors.

- La "medina" de Balaguer, s.IX-XII, ocupa tot l'espai interior delimitat per la muralla que voreja el Pla d'Almatà. Malgrat que no s'ha prospectat íntegrament tot aquest espai, totes les intervencions realitzades des de l'any 1983 fins al moment han estat positives.
- Les restes arqueològiques que es localitzen al Pla d'Almatà es corresponen al traçat urbà d'una medina. En aquest sentit la majoria dels sondejos realitzats fins avui, donen com a resultat la presència de estructures corresponents a cases, patis i carrers. Excepcionalment, s'ha documentat una necròpolis en l'interior de la medina. La superfície que ocupa aquesta necròpolis, coneguda pels sondejos realitzats l'any 1993, ara s'ha vist ampliada per la presència d'enterraments en la Cala 2. Els estudis antropològics realitzats l'any 1993, van determinar un elevat % de morts violentes, que podrien explicar la presència de una necròpolis interior, als conflictes d'època de conquesta.
- Generalment les restes arqueològiques del Pla d'Almatà apareixen a molt poca profunditat (30-50 cm). Per aquesta raó molts cops els murs de les edificacions, que eren de tapia, tan sols conserven el socol fet amb blocs de pedra sorrenca i còdols. La potencia estratigràfica del jaciment es molt minça. Normalment, els estrats arqueològics estan compresos entre l'alçada dels socols dels murs de tapia i el terreny natural (nivells d'us) sobre els que s'assenten. Pel que es coneix fins al moment, expte en la zona de necròpolis, es molt extrant trobar una superposició d'estructures.

- Els estrats arqueològics que es conserven en l'interior de les cases, patis i carrers normalment estan intactes. Per exemple, es característic del jaciment, que el primer estrat que es localitza dins una casa sigui un estrat de teules o tapiat desfet. I que per sota d'ell ja es localitzi els estrats generats per l'ús d'aquests espais.
- Les Cales 1, 2, 3, 4, 5, 6, ha donat positives. En elles hi ha restes arqueològiques ben conservades, en la línia del que es coneix i s'ha comentat en els punts anteriors.
- Les Cales 7 i 8 realitzades en l'actual prospecció han determinat que l'angle Nord-est de la zona afectada és està totalment destruïda pel que respecta a estructures constructives i nivells d'ús. En aquesta zona només es conserven aquells elements arqueològics que es van excavar en el subsòl, com són les sitges.
- No s'ha pogut delimitar el perímetre de muralla en aquesta zona Nord-est, probablement perquè també ha estat destruïda. Si sabem però que ens trobem envaïda en l'interior de la medina per les sitges localitzades en les cales 6 i 7.

ZONA A URBANITZAR

0 50 metres

N